

БЕРЕЗІНСЬКА Олена Володимирівна

старш. викладач,

Міжнародний гуманітарний університет,

ORCID ID: 0000-0001-8542-4600

м. Одеса, Україна

МОВНА АКУЛЬТУРАЦІЯ У ПЕРІОД ВІЙНИ

У рамках сучасних глобалізаційно-інформаційних процесів, європейської та євроатлантичної інтеграції України, її утвердження у світовому цивілізаційному просторі як унікальної регіональної цивілізації особливої актуальності набуває послідовна адаптація українського суспільства до культурних стандартів і духовних цінностей країн Європейського Союзу при неухильному збереженні та примноженні національних традицій та самобутності.

Під впливом сьогоденішніх соціокультурних трансформацій значно зростає роль регіональних культурних ареалів, що збирають переселенців – представників різних культур і народів. Унікальність поліетнічних регіонів виражається в особливому, історично сформованому змішанні різнорідних духовних, релігійних, етнокультурних побутових традицій, устоїв і укладів.

Тісно пов'язаними з міжнаціональними є відносини громадянства, міграційні відносини. Вони також потребують дослідження не лише з точки зору їх оптимального врегулювання, але й з точки зору впливу на міжнаціональні відносини та національно-етнічні процеси в суспільстві. Адже сучасні глобалізаційні та міграційні процеси, що відбуваються, перш за все у європейських країнах, значно ускладнюють міжнаціональні відносини, адже змінюється структура нації, гостро ставляться питання про забезпечення принципу заборони дискримінації за національною (етнічною) ознакою, питання забезпечення прав національних та мовних меншин. Так само тісно пов'язані з міжнаціональними відносинами сучасні демографічні процеси та суспільні відносини, що їх опосередковують.

На сайті УВКБ ООН (Управління Верховного комісара ООН у справах біженців) зазначається, що у країнах Європи перебувають майже 8 млн українських біженців. З 24 лютого 2022 року по 3 січня 2023 року найбільше біженців прийняли такі країни:

- Польща (1,5 млн осіб),
- Німеччина (1 млн осіб),

- Чехія (476 тис. осіб),
- Італія (173 тис. осіб),
- Іспанія (164 тис. осіб),
- Британія (152 тис. осіб),
- Болгарія (148 тис. осіб),
- Франція (118 тис. осіб),
- Румунія (106 тис. осіб),
- Словаччина (105 тис. осіб).

Наразі існує три способи легального перебування українців на території держав ЄС: (1) в статусі туриста; (2) шляхом отримання тимчасового захисту; (3) шляхом отримання статусу біженця.

Варіант з туристичним перебуванням протягом 90 днів без права працевлаштування в країнах ЄС не зазнав змін і є актуальним для тих, хто покинув Україну до 24.02.2022 та залишився в ЄС після вказаної дати. Особи, які виїхали до ЄС 24.02.2022 та пізніше також можуть перебувати на території ЄС в статусі туриста, але на власному забезпеченні, та не можуть розраховувати на підтримку, яку надає «тимчасовий захист». Не виключено, що особи, які виїхали з території України незадовго до 24.02.2022 та перебувають зараз у статусі туриста, також зможуть отримати тимчасовий захист або статус біженця, але це залежатиме від політичної волі кожної окремої держави ЄС.

Тимчасовий захист та статус біженця¹ є різними правовими категоріями, які мають різні юридичні наслідки. Особи, які перетинають кордон часто плутаються в термінах, здебільшого оперуючи поняттями «біженець» і тому, при зверненні за допомогою, можуть неправильно визначитись з категорією захисту, яку насправді хотіли б отримати в ЄС. Тимчасовий захист та біженство мають різне нормативне регулювання, різний порядок отримання та позбавлення, різне коло осіб і сфери застосування та в певній мірі схожі права, які надає кожен статус. Головна різниця в тому, що статус біженця – це індивідуальне, гарантоване міжнародними конвенціями право, тоді як право на тимчасовий захист є колективним, не передбачає звернення з індивідуальними заявами та проходження адміністративної процедури її розгляду. При цьому поняття тимчасового захисту не є категорією міжнародного права, а є винятковими тимчасовими та негайними мірами, які застосовуються при масовому напливі людей, які тікають з зони збройного конфлікту, направленими на забезпечення швидкого та відносно

1 Женевська конвенція про статус біженців від 28.07.1951 р. (дата приєднання Україною 10.01.2002 р.; додатково див. Статус станом на 19.05.2009 р.)

спрощеного механізму колективного захисту осіб, які потребують такого захисту, гарантуючи їм дозвіл на проживання та інші соціальні права.

Серед головних проблем, які їх турбують під час перебування за кордоном, найчастіше біженці називають тривогу за те, що відбувається в Україні (87,5%), тривогу за родичів, близьких людей, що залишилися в Україні (80%), тугу за Батьківщиною (70%).

Виявлено, що серед основних причин, що мотивували опитаних повернутися в Україну, окрім покращення безпекової ситуації в країні та возз'єднання з родиною, стали складнощі адаптації та пошуку житла та роботи. Близько третини евакуйованих за кордон мають дітей шкільного та дошкільного віку, а 17% були вимушені виїхати за межі України не володіючи жодною іноземною мовою на достатньому для працевлаштування рівні. Водночас, для абсолютної більшості основним джерелом доходу за кордоном були і є власні збереження та соціальні виплати від уряду держав, які їх прихистили.

Сьогодні мова залишається невід'ємним атрибутом держави, сприяє становленню національної ідентичності. Як вірно зазначає легендарна українська поетеса Л. Костенко: «Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову. Ми повинні бути свідомі того, що мовна проблема для нас актуальна і на початку XXI століття, і якщо ми не схаменемося, то матимемо дуже невтішну перспективу»².

Мовний аспект інтеграційних процесів часто недооцінюють, але опанування мови приймаючої країни нерідко стає ключовим елементом у входженні до суспільства на всіх рівнях (економічному, соціальному, культурному), особливо у випадках довгострокового перебування. З іншого боку, мова країни походження відіграє важливу роль у створенні соціальних і культурних відмінностей. Таким чином, вивчення й уживання нової мови (мови приймаючого суспільства), або використання інших мов має не тільки практичне значення, але й може запустити процеси, що впливатимуть на самоідентифікацію особистості³.

Забезпечення мовної підготовки має включати такі важливі елементи, як допомога у вивченні мови приймаючого суспільства; інформування про його особливості, структуру, культурні й соціальні відмінності з метою навчити біженців, як правильно на них реагувати; забезпечення мотивації й інтересу до вивчення та подальшого вдосконалення мови

2 Статеева В. Ліна Костенко і українська лексикографія кінця XX – початку XXI ст. / В. Статеева // *Культура слова*. 2010. Вип. 73. С. 54-64.

3 Council of Europe. (n.d). Linguistic Integration of Adult Migrants. Strasbourg. Retrieved from. URL : <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680494487>

приймаючого суспільства. Крім того, на ставлення до мовних курсів впливає попередній досвід біженців, зокрема особливості їхньої професійної підготовки, наявність середньої та вищої освіти, а також мовного запасу, який включає вивчення іноземних мов, якщо слід зважати на схожість між мовою походження та мовою країни перебування. Програми мовних курсів, які не враховують цих факторів чи різноманітності контекстів, навряд чи будуть ефективними, а мовна політика варта витрачених зусиль і коштів. Те, що на покращення мовних навичок впливають певні стимули, а також передміграційний рівень володіння мовою та постміграційний вплив, який трактується з точки зору використання мови країни перебування в різних контекстах, підтверджують результати Проекту, який розглядав вивчення мови до і після міграції, враховуючи економічні й неекономічні стимули, а також ефективність навчання⁴. Нарешті, слід розуміти, що бездоганне знання нової мови не завжди є запорукою успішної інтеграції⁵. В цьому разі важливішими є засвоєння основних цінностей приймаючого суспільства, оскільки саме це сприяє соціальній згуртованості й ефективній інтеграції.

Незнання мови країни перебування як головну проблему називають 65% біженців (частіше про неї повідомляють українські біженці в Німеччині – 80%). Ще 35% респондентів назвали серед проблем труднощі в комунікації з місцевим населенням через незнання мови. Оцінюючи рівень володіння мовою країни, в якій вони перебувають, за шкалою від 0 до 10, де «0» означає «зовсім не володіють», а «10» – «вільно володіють», лише 20% оцінили його балами від 5-и до 10-и, і лише 10% – балами від 8-и до 10-и. Знання англійської мови оцінили таким чином відповідно 43% і 20% опитаних.

Слід враховувати, що поряд з акультурацією важливим етапом чи навіть окремим типом етнічної асиміляції є мовна асиміляція, під якою мається на увазі процес втрати рідної мови і перехід на мову іншої етнічної групи. Говорячи про мовну асиміляцію, варто брати до уваги одну надзвичайно важливу обставину. Йдеться про дуже повільні темпи цього процесу. За твердженням К.Дойча⁶, протягом року можуть асимілюватися у середньому всього біля 0.1 % етнічної спільноти. Навіть в умовах прискореної модернізації цей процес може охопити не більш 0,5 відсотка членів етнічної групи.

4 Kristen, C., Mühlau, P., & Schacht, D. (2016). Language acquisition of recently arrived immigrants in England, Germany, Ireland, and the Netherlands. *Ethnicities*, 16(2), 180-212. <https://doi.org/10.1177/1468796815616157>

5 Beacco J.-C., Little, D., Hedges, Ch. (2014). *Linguistic Integration of Adult Migrants (Guide to Policy Development and Implementation)*. P.7. Council of Europe.

6 В. Головченко. Дойч Карл // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. — К.: Парламентське видавництво, 2011. .225 с.

Європейські країни активно допомагають тим українцям, які намагаються адаптуватись. Доступні безкоштовні мовні курси, які розраховані на 6 місяців, впродовж яких виплачують допомогу. Крім цього, безкоштовно можна ознайомитися зі способом життя. Оскільки їхні буденні звички, принципи та правила дещо відрізняються від наших, то це справді корисний курс. Таким чином є можливість швидше та легше адаптуватись в країнах Європи.

З метою освітньої підтримки та інтеграції українських мігрантів у Польщі продовжується реалізація ініціативи «Uniwersytet Warszawski dla Ukrainy». Освітні курси надають українцям необхідну освіту та навички спілкування польською мовою, сприяють адаптації у Польщі як дорослих мігрантів, так і українських дітей.

Варшавський проект реалізується Варшавським університетом у форматі безкоштовних курсів для українських мігрантів у Польщі. Проект спрямований на полегшення інтеграції українців у Польщі, шляхом вивчення польської мови та практичному професійному розвитку. Безкоштовні курси Варшавського університету надають можливість українцям:

- вивчити польську та інші іноземні мови;
- опанувати необхідні комп'ютерні навички та вміння;
- навчитись планувати власну кар'єру у Польщі,
- отримати необхідні професійні вміння.

Війна проти України спровокувала найбільший рух біженців у Європі з часів Другої світової війни. Уряд Німеччини намагається інтегрувати тих, хто прибуває до країни, пропонуючи, крім інших заходів, негайні мовні курси. На *мовному курсі* ви отримаєте елементарні знання німецької мови. Наприклад, ви навчитеся писати німецькою мовою листи та електронні повідомлення, заповнювати формуляри, говорити по телефону або подавати заявки на робочі вакансії. На *орієнтованому курсі* ви ознайомитеся з правопорядком, історією та культурою Німеччини. Ви дізнаєтеся про свої права та обов'язки в Німеччині, а також про цінності, які в Німеччині особливо важливі, наприклад, свободу віросповідання, толерантності та рівноправності жінок та чоловіків.

Наприкінці мовного курсу ви складете іспит «Тест німецької мови для іммігрантів» (DTZ). Орієнтуючий курс завершується підсумковим тестом «Життя в Німеччині». Якщо іспит з мови здано з результатом B1 і тест «Життя в Німеччині» теж пройдено успішно, то ви отримуєте «Сертифікат інтеграційного курсу». Серед іншого, цей сертифікат може полегшити отримання громадянства, якщо ви цього прагнете.

На курсах початкової орієнтації (ЕОК) можна отримати загальне уявлення про життя у Німеччині, а також елементарні знання німецької мови для повсякденного життя. Курс ЕОК складається із шести модулів по 50 навчальних годин (= 45 хвилин), присвячених таким темам як здоров'я, робота чи освіта. У кожному модулі організуються екскурсії, наприклад, до державних установ, бібліотеки чи ринку. Ці екскурсії допомагають орієнтуватися у навколишньому середовищі, а також дають можливість одразу випробувати вивчене на практиці.

Курси мови для професії (BSK) – це широкий вибір курсів для інтеграції на ринку праці, орієнтованих на потреби учнів. Ці курси опираються на інтеграційні курси та готують мігрантів та біженців до трудової діяльності у Німеччині. Основним мовним курсом для професії є базовий курс. Він поділяється на три види: з вихідним рівнем знання мови B1 та цільовим B2, з вихідним B2 та цільовим C1, а також курс з цільовим рівнем C2 (цей курс в даний час знаходиться у стадії розробки). Головною метою базових курсів є знання німецької мови, яке не прив'язано до певної професії. Необхідні мовні навички здобуваються на основі загальних тем, пов'язаних із трудовим середовищем. Курси розраховані на групи чисельністю не менше ніж 15 осіб. У сільських районах допускаються і дрібніші групи. Викладачі регулярно письмово відзначають прогрес кожного учня, а наприкінці курсу оцінюють досягнутий результат разом із ним. Кожен курс закінчується іспитом на сертифікат. На додаток до базових курсів пропонуються різні спеціальні курси:

- курси для осіб, які перебувають у процесі визнання їхньої вищої медичної освіти або інших професій у галузі охорони здоров'я;
- курси з вузькоспеціальним змістом для різних професій у сфері техніки дрібного підприємництва та роздрібної торгівлі;
- курси з вхідним рівнем A1 та A2 для учасників інтеграційних курсів, які не досягли рівня B1.

Навчатися на мовних курсах для професії можна навіть у випадку, якщо ви вже працюєте. За умови, що ваших знань мови ще мало для майбутньої повсякденної роботи.

Курс MiA спеціально розроблено для жінок. Жінки надають одна одній сили та впевненості, навчаються та дізнаються багато нового. Основну частину часу курси MiA відбуваються у класній кімнаті. Учасниці спілкуються одна з одною на важливі для себе теми. При цьому вони мають можливість покращити свої знання німецької мови. Деякі заняття жінки разом проводять поза школою – наприклад, знайомляться з містом. Заняття

на курсах МіА часто проводяться та інших формах. Наприклад, жінки разом шийють, співають чи малюють. Один курс триває 34 години, розподілені на кілька тижнів або місяців. Кожна учасниця має право відвідати до трьох таких курсів поспіль.

Позитивне ставлення до українців за кордоном не безпідставне. Основні положення мовної акультурації акцентовані на життєдіяльності та відносинах людей, які визначаються існуючими в тій або іншій культурі нормами, що регулюють практично всі області людського мислення й поведінки і здійснюють вплив на характер сприйняття, оцінки та міжособистісні стосунки.

Новоприбулі намагаються адаптуватися в новій країні: вчать місцеву мову, шукають роботу та намагаються самостійно орендувати житло.

Таким чином, мовна різноманітність відіграла важливу роль у процесі мовної акультурації. Країни Західної Європи, які першими зіткнулися з міграційними потоками та в яких на сьогодні найкраще прописано міграційну політику на законодавчому рівні, все ж не можуть уникнути низки проблем, пов'язаних з мовною інтеграцією новоприбулих біженців та потребуючих тимчасового захисту, оскільки мовні компетентності цих мігрантів часто використовуються для підтвердження вдалого чи невдалого входження у приймаюче суспільство. Проте не лише мова або мови країни, в яку мігранти прагнуть інтегруватися, а й мови, які вже є частиною індивідуального мовного запасу формують їхню ідентичність як активних, демократичних громадян. Міжкультурний підхід до викладання мови приймаючого суспільства сприяє тому, що мови країн походження стають інструментами інклюзії, об'єднуючи, а не розділяючи людей. Отже, мовна акультурація повинна оцінюватися не тільки з точки зору загального знання мови приймаючої країни й успіхів у її вивченні, а й з урахуванням мовної сукупності кожного окремого мігранта, а також надання важливості тим мовам, яку вони складають. Відтак, перспективами подальших розвідок можуть стати дослідження рівня володіння іноземними мовами до і після прибуття в країну призначення, а також того місця, яке відводиться цим мовам.